

ПОДВИЖНИКИ РОЗУМНОГО, ДОБРОГО, ВІЧНОГО

Ярослав КАЛАКУРА,
д-р іст. наук, проф.,
ст. наук. співроб. НДІУ

Виповнилося 55 років Товариству “Знання” України. Його багаторічну історію, нагромаджений досвід, основні форми діяльності, національні, просвітницькі традиції віддзеркалює книжка, підготовлена відомими діячами науки і культури, лідерами і активістами Товариства. Як підкреслює у передньому слові президент Товариства, академік НАН України Василь Кремень, в умовах переходу людства від індустріального до постіндустріального, науково-інформаційного суспільства домінантою прогресу виступає зростання інтелектуального потенціалу нації, розвиток особистості, а пріоритетними сферами стають наука й освіта, поширення, засвоєння й впровадження знань.

Наші предки з часів Київської Русі, козацько-гетьманської доби завжди цінували знання, освіту, культивували поважне ставлення до тих, хто багато знає і щедро ділиться мудрістю. Товариство “Знання” розглядає себе як спадкоємця просвітницьких традицій українських братств, громад, просвіт, що зародилися у ХУ – початку ХХ ст., усвідомлюючи водночас набутки, втрати і прорахунки періоду радянського тоталітаризму, коли комуністична партія перебрала на себе контроль і керівництво всією культурно-просвітницькою діяльністю, одержавила її. Створене в 1947 р. Всесоюзне товариство для поширення політичних і наукових знань і його структур в Україні (1948 р.) мали стати провідниками політики режиму, засобом її коментування і пропаганди, насадження комуністичної ідеології. Однак Товариство вже з перших років своєї діяльності вийшло далеко за межі чисто ідеологічних функцій. Об’єднавши в своїх рядах провідних українських учених, викладачів вузів, учителів, відомих діячів літератури і мистецтва, інженерів, лікарів, воно розгорнуло широкомасштабну роботу по пропаганді наукових і медичних знань шляхом організації масових публічних лекцій, наукових конфе-

ренцій, створення постійно діючих та пересуваних лекторіїв, підготовки висококваліфікованих лекторів. У книжці підкреслюється, що біля коліски республіканського товариства стояли такі видатні вчені і громадські діячі, як академіки О.В. Палладін, В.П. Комісаренко, В.І. Заболотний, М.М. Боголюбов, П.А. Власюк, П.Г. Тичина та ін. Чисельність Товариства, його осередків у містах, районах, на підприємствах, у закладах науки, освіти і культури стрімко зростала. Якщо в 1950 р. у його складі було 34 тис. членів, то на початку 1970 рр. – більше півмільйона. Народилися такі форми поширення знань, як університети культури, лекторії в планетаріях, вечори запитань і відповідей, кінолекторії. Велику роль у цій благодійній справі відігравали друковані видання Товариства: журнали “Наука і життя”, “Наука і світ”, “Трибуна лектора”; щорічник “Наука і культура”, багатотиражні брошури і книги.

В історичному нарисі дуже тепло згадуються люди, які в різні роки стояли на чолі Товариства, були головами його правління: О.В. Палладін, В.П. Комісаренко, Л.І. Кухаренко, Ф.Д. Овчаренко, М.Є. Сиваченко, І.І. Конділенко, І.І. Ляшко, В.І. Шинкарук, а також імена сотень активістів, керівників обласних та міських організацій, провідних лекторів, зокрема В.М. Глушкова, В.С. Бабичева, Л.В. Сохань, А.А. Чужна, В.І. Войтика, В.І. Кудіна, Б.І. Корольова, І.Ф. Надольного, І.А. Зязюна, Ю.А. Митропольського, О.З. Жмудського, Я.У. Лійничука, І.М. Федорченка, Я.С. Підстригача, О.С.-Онисьченка, І.О. Шведова, Г.М. Цветкова та ін.

У розділі “Системна криза і пошук відродження” автори цілком слушно зазначають, що кризи явища в діяльності Товариства “Знання” заявили про себе ще в роки брежнєвщини: застій у формах лекційної пропаганди, формалізм і відрив від життя, надмірна ідеологізація змісту лекцій, возвеличування міфологічних успіхів і переваг “розвинутого соціалізму”, роздмухування атеїстичної пропаганди, критики “українського буржуазного націоналізму” та ін. Все це призвело до звуження просвітницьких функцій Товариства. У гонитві за кількісними показниками

була послаблена увага до кваліфікації лекторів та якості лекцій, їхнього методичного рівня, панувало окомилування.

Помітний вплив на реорганізацію діяльності Товариства справили горбачовська перебудова і гласність, рух за суверенізацію і незалежність України, розпад СРСР. У листопаді 1990 р. відбувся Установчий з'їзд Товариства "Знання" України, який оголосив його самостійною громадською просвітницькою організацією, а головною метою визначив утвердження в суспільстві загальнолюдських цінностей, ідеалів гуманізму, свободи, рівності та справедливості. Почався процес реформування і демократизації Товариства, пошуку і становлення нових напрямів і форм просвітницької роботи, взаємодії з організаціями "Просвіти", які відроджувалися, з Академією наук і вузами. Товариство долучилося до здійснення національних науково-освітніх програм: державне, національне і духовне відродження України, трансформація планової економіки в ринкову, екологічна безпека України, її правові засади, міжнародні відносини. Керівним органом Товариства, його місцевим структурам і активістам довелося витримати серйозний іспит на виживання. На початку 90-х рр. кількість його членів зменшилася втричі, була ослаблена, частково пограбована матеріальна база, знизився інтерес до лекційної роботи, впав суспільний престиж лектора.

Наведені в книжці конкретні матеріали і факти засвідчують, що Товариство "Знання" зуміло подолати в основному кризові явища, вийти на новий рівень роботи, правильно визначити пріоритети свого розвитку в умовах утвердження державної незалежності України, її національно-духовного відродження. Нині в рамках Товариства діють такі центри, як "Українознавство", "Кадри", "Міжнародна політика", "Економіка", інформаційно-видавничий, функціонують Український будинок економічних та науково-технічних знань, Київський планетарій. Розгорнуто масштабну видавничу діяльність Товариства. Побачили світ сотні книжок з історії України, української і зарубіжної культури, держави і права, економіки та менеджменту, навчальні посібники. Започатковано унікальні літературні серії "Духовні скарби України", "Український історичний роман", "Українська соціологічна думка", створено "Літературну світлицю", "Музичну вітальню", літературно-музичний театр "Біля Святої Софії", дискусійний клуб "Інтелект".

Червоною ниткою через усю книжку проходить ідея про те, що Товариство "Знання" було і залишається виховною інституцією. Одним з головних напрямів його науково-просвітницької і світоглядної діяльності в сучасних умовах є національно-патріотичне виховання, особливо молоді, формування громадянина України як носія патріотичної свідомості, національної честі і гідності. Товариство розробило і реалізовує ряд науково-просвітницьких програм, зокрема "Знання проти бідності", боротьби з наркоманією "Сполох" та ін.

У книжці йдеться і про міжнародні зв'язки То-

вариства, діяльність його членів за кордоном, вивчення зарубіжного просвітницького досвіду. Тільки за останні роки більше 100 активістів Товариства побували в Німеччині, Франції, Іспанії, інших країнах, де знайомилися з сучасними методами і технологіями поширення наукових знань. Дедалі конструктивнішою стає співпраця з представниками української діаспори, зокрема в галузі українознавства.

Значне місце займають спогади колишніх керівників Товариства, членів президії правління І.І.Ляшка, І.І.Лукінова, К.М.Ситника, Ю.М.Таран-Жовніра, В.К.Мамутова, А.А.Чухна, І.А.Зязюна, І.Ф.Надольного, П.П.Кононенка, Ю.Г.Григорова, В.І.Астахової, А.І.Погребняка, Л.О.Лещенка, роздуми нинішніх керівників обласних і міських організацій. Аналітичний характер мають статті В.І.Меншун, Б.Гичка, О.Ф.Сергієнко про друковані видання Товариства, журнали "Трибуна", "Наука і суспільство", щорічник "Наука і культура". Можна солідаризуватися з словами Президента НАН України Б.Є.Патона про те, що науково-популярна література відіграє важливу роль у пропаганді актуальних проблем технічного прогресу і досягнень науки, у популяризації найперспективніших розробок учених.

Презентоване видання має ще одну вартісну рису: велику інформаційно-довідкову насиченість. У ньому зміщені державно-правові документи щодо Товариства "Знання", зокрема Указ Президента про державну підтримку розвитку науково-просвітницької діяльності громадських організацій, витяг із Статуту Товариства, програму його діяльності на 2000-2004 роки, персональний склад нинішнього Правління, яке очолює В.І.Кушерець, відомості про керівний склад Кримської асоціації "Знання" та обласних організацій. Варто додати, що книжка видана по-сучасному, має комплекс змістових і різноманітних фотоілюстрацій.

Отже, український читач (і не тільки він) одержав оригінальну науково-популярну книжку, яка віддзеркалює 55-річну історію однієї з наймасовіших науково-просвітницьких громадських організацій – Товариство "Знання" України. Нагромаджений позитивний досвід, кращі просвітницькі традиції, відмежування від стереотипів і парадигм тоталітаризму, - це ті крила, які дають змогу Товариству піднятися на нову висоту благодійної, подвижницької діяльності у сфері популяризації знань серед найширших верств населення.

Ярослав Калакура, доктор історичних наук,
Заслужений професор Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, провідний науковий співробітник НДІУ

Міносвіти і науки України(Footnotes)

* "Знання": традиції і сучасність (1948-2003). / Редкол. В.Г.Кремень (голова) та ін.

- К.: Український центр духовної культури, 2003.

- 308 с.